

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ İDİOMLAR

Açar sözlər: *sözlərin yerləşməsi, ifadəlilik, dəqiqlik, atalar sözlər, frazeoloji vahidlərin semantikasi*

Keywords: *collocation, expressiveness, exactness, proverb, semantics of the phraseological unit*

Ключевые слова: *расположение слов, выразительность, точность, пословица, семантика фразеологической единицы*

İdiomlar elə fraza və ifadələrdir ki, onların əsas mənaları tək-tək sözlərin mənalarından fərqlənir. Məsələn, “to blow one’s top (get angry) və “be behind the eight ball” (in trouble) əsl ingilis dilində olan idiomlardır. İdiomlar dildən yaranır və sözbəsöz tərcümə olunmur. Xarici dil tələbələri onları lüğətdəki sözlər kimi öyrənməlidirlər.

Sivilizasiyanın ilkin dövrlərində ümumiyyətlə belə qəbul edilirdi ki, tərcüməçilər tərcümənin qanun və qaydaları haqqında bilmirlər, onların kifayət qədər elmi bilikləri yoxdur. Daha sonra bəzi yazıçılar təsdiqləyərək deyirdilər ki, tərcümə həlli olmayan problemdir. Məs., V.Humboltun dediyi kimi “Bütün tərcümələr, mənə görə, sadəcə həlli olmayan problemi həll etmək cəhdinə bənzəyir”.

Lakin zaman keçdi və insanların ünsiyyətdə olmaq istəyi onları vadar etdi ki, onlar həm şifahi, həm də yazılı tərcümə etsinlər. Lakin hələ də onların tərcümələrində çatışmamazlıq və yaxşılığa doğru ümidlər var idi. Şifahi tərcüməçilərin dediyi kimi tərcümə millətlər arasında qarşılıqlı anlaşma üçün bir körpüdür. Mühəndisliyin qanun və qaydalarını bilən şəxsin əlində evin inşası üçün xüsusi ləvazimatlar da olmalıdır. Müasir dövrdə ingilis dilini sadəcə bilmək deyil, lazımı səviyyədə bilmək vacibdir. Bildiyimiz kimi ingilis dili beynəlxalq biznes və elmi konfransların əsas dilidir, eləcə də beynəlxalq turizmin aparıcı dilidir. Dünyanın elmi, texnoloji və akademik məlumatları ingilis dilində verilir. Lakin hələ də tələbələrımız üçün dogma dil daşıyıcılarını anlamaq əsas beynəlxalq problemdir.

İdiomlar ingilis dilinin çoxşaxəli hissəsidir. Onlar ingilis dilinin çatışmazlığını örtür və danışmaq nitqinin 3-də 1 hissəsini təşkil edir. İdiomlarla bağlı bir neçə sadə qaydalar vardır. İlk öncə idiomu tək bir söz kimi düşünmək vacibdir. Əgər birləşmənin bütöv mənası motivləşərsə, onda bu məna qismən tam olur və bu halda birləşmənin ayrı-ayrı komponentləri semantik baxımdan ümumi mənaya doğru meyillənir [7, s.133]. Bütöv frazanı dəftərimizdə qrammatik göstəriciləri və məlumatları ilə birgə qeyd etməliyik. “This tin opener has seen better days” (It’s rather old and broken down) -Yaxşı günləri olmuşdur. Bu idiom həmişə bitmiş zamanda işlənir. İdiomlar adətən geyri-rəsmi olur və bu şəraitdə özündə şəxsi şəhrin elementini daşıyır. Onların hər biri qeyri-rəsmi fikir bildirən ifadə kimi bəzən yumorlu və ironiyalı olur. Məhz buna görə onları işlədərkən çox diqqətli olmalıyıq. İngilis dilini gözəl bildiyimizi nümayiş etdirmək üçün idiomlardan harda gəldi istifadə etmək yalnız fikirdir. Məsələn, rəsmi şəraitdə biz “How do you do, Mrs.Watson.

Do take the weight off your feet” “Sit down” yerinə “Do sit down or have a seat” işlədirik. Bilmək vacibdir ki, onların qrammatikası dəyişkəndir, bəziləri isə nisbətən sabitdir. Məs., “Barking to the wrong tree” həmişə davamedici zamanda işlənir. I think you’re barking the wrong tree. Ümumiyyətlə bir sıra ifadələr, məsələn, “come to the wrong shop”, “go the way of all flesh”, “make somebody’s blood boil” hamısı frazeoloji idiomlardır. Bunlardan savayı “pay a visit”, “make one’s appearance”, “give help” kimi bir sıra ifadələr vardır ki, onların tərcüməsi mübahisəlidir. Bəzi dilçilər onları frazeologiyanın idiom hissələri hesab etmirlər. Əgər ifadə idiom deyilsə, biz onun komponentlərini ayrılıqda deyil, ümumi şəkildə qəbul etməliyik. İdiomlar yazılı və şifahi dilə ifadəlik və dəqiqlik verir. İdiomlara isə dəqiq yiyələnmək asan deyil. Sözbəsöz tərcümə idiomun mənasını dəyişə bilər.

Bildiyimiz kimi İngilis dilinin leksikologiyasını öyrənmək eyni zamanda onun frazeologiyasının öyrənilməsi deməkdir. Onda idiomlar və frazeologiya nədir? İdiomlar necə tərcümə olunmalıdır?

“Frazeologiya” termini dilçiliyin bir bölməsi kimi dilin bütün sabit söz birləşmələrini və sözlərin yerləşməsinə tətbiq edir. Dilin söz yığımı yalnız ayrı-ayrı sözlərdən deyil, həm də bir sıra ifadələrdən ibarətdir. İdiomlar müsbət və mənfi keyfiyyətləri ifadə edə bilər. Məs., “His fingers are all thumbs” (He is clumsy) or “She has iron nerves” (she is composed).

Hissləri və vəziyyəti ifadə edən idiomlar da vardır. Bunlar pozitiv və negativ hisslər, hal və vəziyyətlərdir. Məsələn, “to have a horror of (disgust), “to be as happy as the day’s long” (extremely content).

Fiziki hiss və vəziyyətləri ifadə edən idiomlara misal olaraq “to burst into tears” (to cry), “She scared stiff” (very scared) göstərmək olar.

Digər qrup – problematik situasiyalarla bağlı idiomlardır: “get” sözü ilə olan situasiyalar- “to get frustrated” (defeat), “to get cold feet” (to become too scared).

Situasiyalardakı dəyişiklikləri bildirən idiomlar: “to change one’s mind” (think better of it).

Situasiyaların yüngülləşməsinə ifadə edən idiomlar: “to do well” (recover) “to get off lightly” (escape).

İdiomlar tərif və tənqidlə bağlı ola bilər. Məs., “to go on at someone” (criticize).

İdiomlar ünsiyyət problemləri ilə bağlı ola bilər. Məs., “to have a row with somebody” (to quarrel), “stream of consciousness” (flow of words). İclaslarda, müzakirələrdə ifadə olunan: “to strike in a conversation (to start a conversation).

Bədən üzvləri ilə bağlı olan idiomlar : “to lend an ear” (to listen to), “to catch someone’s eye” (to attract someone’s visual attention), “to change of heart” (a reversal of attitude).

Gündəlik rutinlərlə bağlı idiomlar: “to do up” (tidy up).

Bunlardan əlavə mavi mətbuatda istifadə olunan xüsusi ifadələrə də rast gəlinir: “all along (always), “All in all” (as a result), “all of a sudden (unexpectedly).

Idiom qruplarından biri də atalar sözləridir. Məs., “Out of frying pan and into the fire” (from one disaster into another).

Amerikan ingilis dilində olan idiomlarla Britaniya ingilis dilində olan idiomlar arasında fərqlər vardır. Dünya üzrə ingilis dilində olan bir çox idiomlara Şekspir, Volter Skot, Levis Karol kimi yazıçıların əsərlərində rast gəlinir. Məsələn, Şekspirin sitatları arasında belə bir cümlə var: “As a social worker you certainly see the seamy side of life”. İdman, texniki, hüquqi, hərbi terminlərə ingilis dilinin gündəlik istifadəsində rast gəlinir. Bunlardan bəziləri Amerikan, bəziləri Britaniya, bəziləri də hər iki növ ingilis dillərində istifadə olunur. Məs., “A happy hunting ground”

(place where one often goes to obtain something or to make money)
(American English).

“In this case the exception proves the rule” (widely used in both American and British English).

Bəzi faktlar göstərir ki, yeni idiomların çoxu Amerikada yaranır və dünyaya yayılır. Amerikan ingilis dili İnternet və digər interaktiv vasitələrlə inkişafdadır və yeni idiomların yaranmasını izləmək çox maraqlıdır. Onların rəngarəngliyi, yumor hissi azalmır. Məs., “to bark up the wrong tree”.

Deyilənə görə tərcümə bilik əsasında qurulmuş incəsənətdir. Əlbəttə ki, tərcüməçi hər iki dildə idiomları yaxşı bilməlidir. Məsələn, “to pull oneself together” – “Özünü ələ almaq” idiomu kontekst əsasında tərcümə olunur. “O dər-sin ortasında bərkdən ağlamağa başladı. Dostu ona dedi: “Tez özünü ələ al, ağla-ma.”” “Pull yourself together and stop crying.”

Bəzən biri daima gərginlikdə olub, nədənsə narahat olursa, onda “to take oneself in hand” ekvivalenti uyğun gəlir. “I can’t help my feelings” he said, “my love is stranger than my will. By and large, I’d say take yourself in hand “. - “Mən hisslərimi cilovlaya bilmirəm. Sevgim istəyimdən daha qəribədir. Ümumiyyətlə demək istərdim ki, özünü ələ almalısan.”

Bilirik ki, azərbaycan dilində bir söz ingilis dilində iki-üç sözlə ifadə oluna bilər. “ayaq -leg, foot”, “barmaq – finger, thumb, toe.” Məs., “O əlində kitab tutmuşdu” – “He held a book in his hands”, amma “O əlində körpə saxlamışdır” – “She held a baby in her arms.” Gördüyümüz kimi “hands” və “arms” sözlərinin öz mənaları var. Lakin hərəkətdə eyni funksiyaları yerinə yetirirlər “əllərində saxlamaq”. Funksiya öndə gəlir, məna təsiri isə ikinci dərəcəlidir.

Bir frazanın bir neçə kontekst funksiyalarını nəzərdən keçirək. “Barmaq-arası baxmaq” idiomu ingilis dilinə “to turn a blind eye to smth.” və ya “ignoring on purpose”, “bir şeyi görməməzliyə qoymaq” ifadəsi isə “to shut one’s eyes (to smth.)” kimi tərcümə olunur. Bundan başqa “barmaqarası baxmaq” - “to look through one’s fingers “ or “to wink at smth.” İfadələri yanlış görməmək funksiyasında işlədilir.

Bilirik ki, iki və daha çox frazalar, əgər funksiyaları uyğun gələrsə, sinonim sayılırlar. Məs., “barmaqarası baxmaq” və ya “göz yummaq” az.dilində eyni funksiyaları yerinə yetirirsə, sinonim sayılır.

İngilis dilində “at one’s wits end” frazası ilə “at the end of one’s rope”, “to be beside oneself” frazaları sinonimdir, eyni funksiyaları yerinə yetirir və dilimizə “başını itirmək, səbri tükənmək” kimi tərcümə olunur. Ayrıca, öz-özlüyündə “at the end of one’s rope”, “to be beside oneself”, “climb the walls” sinonimdir, lər,

eyni funksiyaları yerinə yetirir, az.dilində ekvivalenti “həyacanlı olmaq, dəli olmaq”-dır.

Eləcə də “be between the devil and the deep blue sea” idiomu ilə “between the rock and a hard place” idiomu sinonimdir. Azərbaycan dilində ekvivalenti “çətin vəziyyətdə olmaq”, “od ilə su arasında qalmaq” ifadələridir.

“All hell to pay” frazası “be in Dutch”, “be in hot water”, “be in the doghouse” frazaları ilə uyğundur, amma daha güclü mənada işlədilir. Dilimizdəki ekvivalenti “zibilə düşmək, ciddi problemləri olmaq”-dır. “Petrovic mixed up any of those embryos at the clinic, there’ll be hell to pay and you know it.” (“I’ll be Seeing You” by M.H. Clark) [9, s.111]

“Dawn on someone” idiomu “to see light” idiomu ilə sinonimdir, az.dilinə “nəhayət çatdı, anladım” kimi tərcümə olunur. “When no one else had shown up at work at 8.30, it finally dawned on me that it was a holiday.” “See the light” frazası sadəcə olaraq “başə düşmək” kimi anlaşılırsa, “dawn on someone” “çətin başə düşmək” kimi anlaşılır. Tərcüməçi hansı variantın daha uyğun olduğunu bilməlidir. Məs., “make ends meet” idiomu maliyyə cəhətdən çətinlik çəkmək, yalnız vacib ehtiyacların ödənilməsi üçün kifayət qədər pulun olması mənasını verir. “to live from hand to mouth”, “to keep the wolf from the door” idiomları ilə uyğun gəlir.

“We can hardly pay the rent, buy enough food and keep the children in clothing. We’re barely making ends meet.”

Hazır frazalar əsasında metaforaların qurulması metodu həm məhsuldar, həm də əhəmiyyətlidir. Bu o baxımdan mühimdir ki, ingilis frazaları əsasında qurulmuş metaforaları qafiyələməyə ehtiyac yoxdur. Məsələn, Y.Katser və A.Kuninin tərcümə haqqında “Rus dilindən ingilis dilinə yazılı tərcümə” kitabında “Moscow was not built in a day” atalar sözü ingilis dilindəki “Rome was not built in a day” misalına uyğun olaraq verilir. Digər “Little pitchers have long ears” atalar sözü “Balacalar böyükklərin söhbətinə qulaq asmağı sevirlər” kimi tərcümə olunur. Bununla belə məlumatın emotiv və qiymətləndirmə məzmununu ihmal etməməli və tərcümə etməliyik. Ola bilsin ki, “Balacalar böyükklərin söhbətinə qulaq asmağı sevirlər” misalı heç bir emotiv qiymətləndirmə ifadə etmir və heç də atalar sözü kimi səslənmir. Gəlin bu cümləni bədii edək: “Little pitchers have long ears” - “Uşaqların qulaqları şəkkdir” və ya “Uşaqlardan qorxun, onlar hər şeylə maraqlanırlar”. Beləliklə birinci tərcüməyə mənfi çalarlıqları əlavə etmək məqsədilə bu variantları verdik. “Curiosity killed a cat” – “Maraq pişiyi öldürdü” atalar misalı ingilis dilindəki “Who knows- maybe rain and maybe snow, maybe yes and maybe no” metaforu ilə müqayisə edilə bilər. Bu məqsəd-nəticə əlaqəli cümlədir. Aşağıdakı atalar sözünün bədii tərcüməsi “to be brave as a lion” and “to be like a lamb” söz oyunu gurmaq məqsədi güdür və həmçinin ironiya ifadə edir. Məsələn “I like a good chap for his brave ways. I can tell right away that you’d be brave as a lion with a lamb” [5, p.331].

İdiomların metafora tərcüməsində istifadə edilən linqvistik vasitələr leksik və qrammatik danışıq ifadələridir. “Anlaşılmazlıq olmasın deyə, səhmət olmazsa oraya get və məsələnin nə yerdə olduğunu öyrən” – a) Would you please go and see what is wrong before something happens: b) In order to avoid misunderstanding, would you please be so kind as to clarify the situation there:

c) Go find out what's wrong or there may be trouble. Bu tərcümədə “trouble” ləksik, “go find out”, “what's”, “there may be” qrammatik danışıq vasitələridir.

Bəzi ingilis dilində olan atalar sözlərində qafiyə uyğunluğu olur; “Birds of feather, flock together”; “Well begun is half done”; “No pains, no gains” və s.

Nəhayət, idiomların mənşəyi insanların təfəkkürü ilə sıx bağlıdır. Müasir ingilis dili idiomlarsız tam dəyərini göstərə bilmir. Belə ki, mövcud dilin inkişafının ilk göstəricisi idiomların istifadəsidir. İdiomlu cümlələr dili zənginləşdirir və bu, danışanın dili doğma dil daşıyıcısı səviyyəsində bildiyinə işarədir. Bədii ədəbiyyatı araşdırarkən məlum olur ki, məşhur yazıçıların öz əsərlərində işlətdiyi çoxlu sayda idiomlar dili daha ifadəli və rəngarəng edir. Tədqiqatlar müəllimlərin dərslərdə idiomlardan istifadə etməsinin səmərəsini nəzərə çatdırır. Beləliklə, idiomlar dilin ayrılmaz hissəsidir və onlar nitqimizi daha rəngarəng və orijinal edir.

Ədəbiyyat

1. Michael McCarthy, Felicity O'dell “English Vocabulary in Use. Cambridge University Press, 1994
2. The Penguin Dictionary of English Idioms, New York, 1989
3. Shelley Vance Laflin “A Concise Collection of American English Idioms for Everyday Use”, Washington D.C., 1993
4. Арнольд И.В. «Лексикология современного английского языка», М. 1968
5. German Y. “Eternal Battle”, Progress Publishers, Moscow.
6. Катцер Ю., Кунин А., Письменный перевод с русского языка на английский. М., 1964
7. Жуков В.П. Способы фразеологической аппликации и классификация фразеологического материала. Новгород, 1973
8. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Москва., 1975
9. M.H. Clark “I'll be Seeing You” Great Britain, Arrow Books, 2000

Summary

Idioms in modern English

The origin of idioms is closely connected with people's mentality. The present day English can't be considered full of value without idiomatic usage, as the use of idioms is the first sign of a certain language's development. Idiomatic sentences enrich a language and the knowledge of idioms signal that the speaker knows the language on the level of a native speaker.

Резюме

Идиомы на современном английском языке

Происхождение идиом тесно связано с умственными способностями человека. Использование идиом в предложениях – это основной признак развития языка. Идиомы в предложениях обогащают язык и делают нашу речь красочной. Знание идиом указывает на то, что говорящий владеет языком на уровне носителя данного языка.

*Rəyçi: fil.f.d., dos. T.Əmirova
ADU-nun İngilis dilinin tərcüməsi kafedrasının
20.04.2017-ci il tarixli iclasının
09 sayılı protokolundan çıxarış.*

Daxil olma tarixi: 20.04.2017